

KOVÁLY KATALIN* – FERENC VIKTÓRIA**

„Össze vagyunk mi itt keveredve”: etnikailag és felekezetiileg vegyes családok döntési stratégiái a kárpátaljai magyar szórványban

A szakirodalomban az az általános vélekedés, hogy a vegyes házasságok a kisebbség asszimilációjához vezetnek,¹ hiszen a vonatkozó adatok azt bizonyítják, hogy – Kárpát-medencei szinten – a vegyes házasságokban a gyerekek etnikai szocializációja kiegyenlített, többségük az államalkotó nemzet irányába mozdul el.² Gyurgyik és szerzőtársai³ szerint az etnikailag vegyes házasságok kockázatot jelentenek a magyar etnokulturális sajátosságok újratermelésére, és asszimilációhoz vezetnek, ami különösen a szórványban élőket érinti érzékenyen. A szórvány környezetre a

* A szerző geográfus, a CSFK Földrajztudományi Intézet munkatársa. Email: kovaly.katalin@csfk.mta.hu

**A szerző nyelvész, a Nemzetpolitikai Kutatóintézet kutatója. E-mail: viktoria.ferenc@bgazrt.hu

¹ Blau, Peter M. – Blum, Terry C. – Schwartz, Joseph E.: Heterogeneity and intermarriage. *American Sociological Review*, 47 (1), 1982. 45–62. doi: 10.2307/2095041; Kalmijn, Matthijs: Intermarriage and homogamy: causes, patterns, trends. *Annual Review of Sociology*, 24 (1), 1998. 395–421. doi: 10.1146/annurev.soc.24.1.395.

² Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária: A nemzeti-etnikai identitás változatlansága és alakulása. *Kisebbségkutatás*, 1999. 8 (4), 499–514.

³ Gyurgyik László – Horváth István – Kiss Tamás: Demográfiai folyamatok, etnokulturális és társadalmi reprodukció. In: Ablonczy Balázs – Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarok a 21. században*. Budapest: Köztársasági Elnöki Hivatal, 2010.

többségi nemzet dominanciája jellemző, és már az etnikai összetétel miatt is kisebb az esélye a homogén magyar házasságok létrejöttének, illetve az olyan strukturális kényszerek, mint a beszűkült magyar oktatási útvonal is ez ellen hatnak.⁴

A szórványban élők naponta rákényszerülnek arra, hogy tudatosan vagy spontán módon, kompromisszumokkal reagáljanak a másik etnikum jelenlétére, eltérő szokásaira, nyelvére, különösen, ha a szűk családjukban szembesülnek e mássággal. A vegyes házasságban élő személyek – épp a mindennapos kompromisszumok során kialakuló készségeik által – egyfajta híd szerepet is betölthetnek, azaz biztosíthatják az etnikai és kulturális határok közötti átjárhatóságot a két nemzet között.⁵ A vegyes családok ideális környezetet teremtenek arra, hogy a benne élő személyeket két- vagy többnyelvűekké tegye, ahol nem ritka a többkultúrájává válás vagy egyfajta keverékkultúra, hibriditás kialakulása sem.⁶

Tanulmányunkban egy, a kárpátaljai magyar szórványban 2018 óta zajló interjú kutatás eredményei alapján szeretnénk kifejezetten a vegyes házasságokban zajló döntésekre irányítani az olvasó figyelmét. Maga a kutatás a kérdést elsősorban az etnicitás szemszögéből vizsgálta, azonban itt semmiképpen sem lehet eltekinteni a felekezeti vegyes házasságok⁷ vizsgálatától, hiszen amellett, hogy a felekezeti és etnikai határok sokszor egybeesnek, az interjúk tanulsága az, hogy a helyi közösségek (különösen a múltban) a felekezeti vegyes házasságokat tekintették elsősorban „vegyesnek”, ezért a kettő vizsgálata egymástól elválaszthatatlan, a továbbiakban e kettős értelemben használjuk a kifejezést.

⁴ Bodó Barna: Szórvány és közpolitika. *Kisebbségkutatás*, 2015. 24 (3). 102–128.

⁵ Árendás Zsuzsanna: *Etnicitás és hibrid pozíciók. Fókuszban az iskolaválasztás és az iskolai szocializációhoz való viszony két Dél-Szlovákiai járásban*. Doktori Értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2010.

⁶ Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *Kultúrák találkozása – kultúraváltás*. Szombathely: Savaria University Press, 1996.

⁷ Maga a vegyes házasság fogalma eredetileg a vallásilag vegyes házasságokra utalt, amelyet jól példáz a szókapcsolat eredete (lat. *matrimonium mixtum*), és amelyet elsősorban a különböző keresztény felekezetekhez tartozó személyek házasságkötésére használtak (A Pallas Nagy Lexikona:

<https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/v1A920/vegyes-hazassag-1AE4D/>).

Elemzésünkben tehát egyszerre vizsgáljuk a házastársak felekezeti és etnikai kontextusban megnyilvánuló döntési stratégiáit, valamint azt, hogy hogyan hat minderre a felek közötti erőviszony, továbbá az olyan külső körülmények, mint a település etnikai aránya (maga a szórványlét) vagy az intézményi ellátottság. Emellett a vegyes családokban élő gyermekek etnikai szocializációjára is fókuszálunk, azzal a céllal, hogy beazonosítsuk, milyen tényezők mentén, mennyire tudatosan vagy melyik fél dominanciájával történik. Mindezekben mérföldkőnek számít az egyházi házasságkötés nyelve és helyszíne, a gyermekek vallásának megválasztása, a keresztlő rítusa, a névválasztás, a családon belüli nyelvi szocializáció, valamint az óvoda és az iskola nyelve. Ezen döntések ugyanis kihatással lehetnek a gyermek egész életére, bizonyos lehetőségeket megnyithatnak, míg másokat bezárhatnak, illetve hatással lehetnek az etnikai szocializációhoz kapcsolódó további alkufolyamatokra is.⁸

Módszertan

Kárpátaljai terepkutatásunk során három helyszínen, Gődényházán (és a vele egy közigazgatási egységet alkotó Tekcházán), Gyertyánligeten (és a vele társadalmi-gazdasági értelemben szorosan összefonódó Nagybocksón), valamint Ungváron készítettünk interjúkat. A vizsgált településeket a magyarok aránya, a tömbtől való távolságuk, valamint az intézményi ellátottságuk alapján (1. táblázat) választottuk ki, törekedve arra, hogy ezen helyszínek megfelelően reprezentálják a kárpátaljai szórányletelek különböző alaptípusait. A kiválasztott szórányleteleken a magyarok jelentős többsége etnikailag és felekezetiileg vegyes családokban él.

⁸ Kiss Tamás: Asszimiláció és határ-megerősítés. Vegyes házasságok és a vegyes családokon belüli etnikai szocializáció Erdélyben. In: Apró István (szerk.): *Média és identitás 2*. Budapest: Médiatudományi Intézet, 2016.

1. táblázat: *A vizsgált települések néhány általános jellemzője*

Település	Településtípus	Lakosok száma (2001-es népszámlálás, fő)	Magyar nemzetiségűek aránya (2001-es népszámlálás, %)	Elhelyezkedés	Magyar intézményekkel való ellátottság
Gödényháza	falu	592	41%	a magyar–ukrán nyelvhatár peremén; a magyar tömbhöz közel	KMKKSZ ⁹ alapszervezet, könyvtár
Tekeháza	falu, községközpont	1546	27%	a magyar–ukrán nyelvhatár peremén; a magyar tömbhöz közel	KMKKSZ alapszervezet, magyar óvodai csoport
Nagybocskó	városi típusú település	9423	4%	a magyar tömbtől távol	KMKKSZ alapszervezet, magyar római katolikus óvoda
Gyertyánliget	városi típusú település	3392	15%	a magyar tömbtől távol	KMKKSZ alapszervezet, magyar római katolikus óvoda, Magyar Ház
Ungvár	megyeszékhely, város	115 568	7%	a magyar–ukrán nyelvhatár peremén; a magyar tömbhöz közel	kiterjedt oktatási- kulturális hálózat

⁹ Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség

A félig strukturált interjúk beszélgetések 2018 júniusa és 2019 márciusa között kerültek lebonyolításra összesen 24 etnikailag vegyes család 46 tagjával (2. táblázat).¹⁰ Beszélgetőpartnereinket a terepre érkezve hólabda módszerrel kerestük meg, ennek eredményeképp némileg felülreprezentáltak a magasabb társadalmi státuszú és a felsőfokú végzettséggel rendelkező személyek. Fontos szempont volt, hogy minden vegyes családból megszólítsuk a többségi és a kisebbségi nemzethez tartozókat is, továbbá törekedtünk arra, hogy több generáció véleményét is megismerhessük az egyes családokon belül: ezért szerepelnek adatközlőink között nagyszülők és gyermekek is. Ennek célja a generációkon átívelő kulturális és nyelvhasználati trendek változásának megismerése volt.

Az interjúalanyokat anonimizáltuk, a 2. táblázatból azonban visszakövethető nemük, nemzetiségük, végzettségük, valamint saját és gyermekeik vallása, illetve az, hogy melyik családba tartoznak és mi az ott betöltött szerepük. Adatközlőink minden esetben maguk választhatták meg azt, hogy magyar vagy ukrán (esetleg orosz) nyelven szeretnének interjút adni. Mindez azért volt fontos, mert így beszélgetőtársaink anyanyelvükön mondhatták el történeteiket, tolmács segítsége nélkül. Ennek alapján a magát magyarnak valló 25, és ukránnak valló 21 adatközlőnk közül mindenki saját nemzetiségének megfelelő nyelven válaszolt kérdéseinkre, két ungvári interjúalanyunktól eltekintve. Utóbbiak közül egy, magát magyar nemzetiségűnek valló nővel – kérésükre – ukránul, míg egy magát ukrán nemzetiségűnek valló adatközlőnkkel magyarul beszélgettünk. Az önkéntes nyelvválasztás háttérében elsősorban a családon belül használt nyelv dominanciája áll.

Interjúalanyaink megkeresése során törekedtünk arra is, hogy a vegyes párok mindkét tagjával – lehetőleg egy időben, de külön – beszélgessünk, azonban elsősorban a falusi terepeken ez komoly

¹⁰ Az ungvári interjúk egy része (A1–A8) a Nemzetpolitikai Kutatóintézet által koordinált Családkutatás során készült, amelynek a magyar tömbben és szórványban élő vegyes párok álltak a középpontjában Kárpát-medence szerte. Az ungvári (nagyvárosi) szórványban készült interjúkat a kutatás vezetőinek (Kiss Tamás és Vita Emese) engedélyével használtuk fel, kiegészítve az általunk készített ungvári interjúkkal. Ezúton is köszönjük hozzájárulásukat.

nehézségekbe ütközött. Sok esetben ugyanis a családok férfi, de alkalmanként mindkét aktív korú tagja az év nagyobb részében (így terepkutatásaink során is) külföldön tartózkodik munkavállalás céljából, és csak időszakosan látogatnak haza. Az idősebb generáció esetében is inkább a nagymamák álltak rendelkezésünkre. Ezáltal jelentősen leszűkült a kutatásba vonható férfi alanyok köre, így végül a 46 válaszadóból csak 18 volt férfi.

Számos kutatás bizonyítja, hogy a kárpátaljaiak tradicionális értékrenddel bírnak, amelyhez hozzátartozik a magas szintű vallásosság, a házasságok magas aránya a párkapcsolatokon belül, vagy a többgenerációs együttélés is.¹¹ Mint ahogyan az a 2. táblázatban is látható, adatközlőink csaknem mindegyike házasságban él. Mindössze három adatközlőnk folytatott élettársi kapcsolatot, melynek háttérében az áll, hogy előtte már házások voltak, így az elválás után „nem szerettek volna még egy bonyolult bürokratikus procedúrát lefolytatni.” (A38) Igyekeztünk továbbá olyan családokat kiválasztani, akiknek már vannak gyermekeik, hogy adekvát módon ismerhessük meg az etnikai szocializációs döntések narratíváját: a vizsgált 24 családból mindössze kettő volt olyan, akiknek (még) nem volt gyermekük.

¹¹ Papp Z. Attila – Ferenc Viktória – Márton János – Morvai Tünde – Szerbhorváth György – Zsigmond Csilla: GeneZYs 2015: külhoni magyar fiatalok a Kárpát-medencében – összefoglaló adatok. In: Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei.* Budapest: Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány – MTA TK Kisebbségkutató Intézet, 2017.

2. táblázat: Az interjúalanyok alapadatai és főbb jellemzői

IDszemély	ID család	Nem	Nemzetiség	Családban betöltött szerep	Végzettség	Vallás	(Ha van) gyermekek vallása és neme	Interjúkészítés helye	Interjúkészítés ideje	Interjúkészítés nyelve
A1	Cs1	nő	magyar	feleség	felsőfokú	pravoszláv	pravoszláv (2L)	Ungvár	2019.01.27	ukrán
A2	Cs1	férfi	ukrán	férj	felsőfokú	pravoszláv		Ungvár	2019.01.27	ukrán
A3	Cs2	nő	ukrán	feleség	felsőfokú	pravoszláv	római kat. (1L)	Ungvár	2019.02.28	ukrán
A4	Cs2	férfi	magyar	férj	felsőfokú	római kat.		Ungvár	2019.02.28	ukrán és magyar
A5	Cs3	nő	magyar	élettárs	középfokú	református	római kat. (1F)	Ungvár	2019.02.21	magyar
A6	Cs4	nő	magyar	feleség	felsőfokú	római kat.	római kat. (1F); pravoszláv (1F)	Ungvár	2019.02.26	magyar
A7	Cs5	nő	magyar	feleség	középfokú	görög kat.	görög kat. (2F)	Ungvár	2019.02.28	magyar
A8	Cs6	nő	magyar	feleség	felsőfokú	görög kat.	görög kat. (1F)	Ungvár	2019.03.15	magyar
A9	Cs7	nő	magyar	feleség	felsőfokú	református	nincs gyerek	Gödényháza	2018.06.15	magyar
A10	Cs7	férfi	ukrán	férj	középfokú	pravoszláv		Gödényháza	2018.06.15	ukrán
A11	Cs8	férfi	magyar	gyermek	tanuló	református	nem releváns	Tekeháza	2018.06.16	magyar
A12	Cs8	férfi	magyar	férj	felsőfokú	református	református (1F; 1L)	Tekeháza	2018.06.16	magyar
A13	Cs8	nő	ukrán	feleség	felsőfokú	pravoszláv		Tekeháza	2018.06.16	ukrán
A14	Cs9	nő	magyar	nagyszülő	felsőfokú	görög kat.	nem releváns	Gödényháza	2018.08.17	magyar
A15	Cs9	nő	ukrán	feleség	középfokú	görög kat.	református (2F)	Gödényháza	2018.06.16	ukrán
A16	Cs10	nő	magyar	nagyszülő	középfokú	görög kat.	nem releváns	Gödényháza	2018.06.17	magyar
A17	Cs10	férfi	ukrán	férj	középfokú	pravoszláv.	görög kat. (1F; 1L)	Gödényháza	2018.06.17	ukrán
A18	Cs10	nő	magyar	feleség	felsőfokú	református		Gödényháza	2018.06.17	magyar
A19	Cs11	férfi	magyar	férj	középfokú	görög kat.	római kat. (1L)	Gödényháza	2018.06.17	magyar
A20	Cs11	nő	ukrán	feleség	felsőfokú	pravoszláv		Gödényháza	2018.06.17	ukrán
A21	Cs12	nő	ukrán	feleség	középfokú	görög kat.	református (1F; 1L)	Tekeháza	2018.06.18	ukrán
A22	Cs13	nő	ukrán	nagyszülő	középfokú	pravoszláv	nem releváns	Gyertyánliget	2018.07.25	ukrán
A23	Cs13	nő	magyar	feleség	felsőfokú	református	református (1F; 1L)	Gyertyánliget	2018.07.21	magyar

IDszemély	ID család	Nem	Nemzetiség	Családban betöltött szerep	Végzettség	Vallás	(Ha van) gyermekek vallása és neme	Interjúkészítés helye	Interjúkészítés ideje	Interjúkészítés nyelve
A24	Cs14	nő	magyar	nagy szülő	középfokú	római kat.	nem releváns	Gyertyánliget	2018.07.22	magyar
A25	Cs14	nő	ukrán	feleség	középfokú	pravoszláv	római kat. (2L)	Gyertyánliget	2018.07.22	ukrán
A26	Cs15	férfi	ukrán	gyermek	középfokú	görög kat.	nem releváns	Nagybocskó	2018.07.24	ukrán
A27	Cs15	férfi	magyar	férj	középfokú	római kat.	görög kat. (1F)	Nagybocskó	2018.07.22	magyar
A28	Cs15	nő	ukrán	feleség	felsőfokú	görög kat.		Nagybocskó	2018.07.22	ukrán
A29	Cs16	férfi	magyar	férj	középfokú	római kat.	pravoszláv (1F; 2L)	Gyertyánliget	2018.07.23	magyar
A30	Cs17	nő	ukrán	gyermek	középfokú	római kat.	nem releváns	Nagybocskó	2018.07.24	ukrán
A31	Cs17	férfi	magyar	férj	felsőfokú	római kat.	római kat. (1F; 1L)	Nagybocskó	2018.07.23	magyar
A32	Cs17	nő	ukrán	feleség	felsőfokú	görög kat.		Nagybocskó	2018.07.23	ukrán
A33	Cs18	férfi	magyar	férj	középfokú	római kat.	római kat. (1F)	Gyertyánliget	2018.07.24	magyar
A34	Cs18	nő	ukrán	feleség	középfokú	pravoszláv	római kat. (1F)	Gyertyánliget	2018.07.24	ukrán
A35	Cs19	férfi	ukrán	férj	felsőfokú	római kat.		Ungvár	2018.09.05	ukrán
A36	Cs19	nő	magyar	feleség	felsőfokú	római kat.	pravoszláv (1F)	Ungvár	2018.09.05	magyar
A37	Cs20	férfi	magyar	élettárs	felsőfokú	református		Ungvár	2018.09.07	magyar
A38	Cs20	nő	ukrán	élettárs	felsőfokú	pravoszláv	nincs gyerek	Ungvár	2018.09.07	ukrán
A39	Cs21	férfi	ukrán	férj	felsőfokú	pravoszláv		Ungvár	2018.09.07	ukrán és orosz
A40	Cs21	nő	magyar	feleség	felsőfokú	római kat.	római kat. (1F; 1L)	Ungvár	2018.09.07	magyar
A41	Cs22	férfi	ukrán	férj	középfokú	pravoszláv (róm. kat.)		Ungvár	2018.09.07	magyar
A42	Cs22	nő	magyar	feleség	felsőfokú	római kat.	pravoszláv (1L)	Ungvár	2018.09.07	magyar
A43	Cs23	férfi	ukrán	férj	felsőfokú	pravoszláv		Ungvár	2018.09.08	ukrán
A44	Cs23	nő	magyar	feleség	felsőfokú	pravoszláv	görög kat. (1F; 1L)	Ungvár	2018.09.08	magyar
A45	Cs24	nő	magyar	feleség	felsőfokú	görög kat.		Ungvár	2018.09.10	magyar
A46	Cs24	férfi	ukrán	férj	felsőfokú	görög kat.	Ungvár	2018.09.10	ukrán	

* F = fiú gyermek, L = lány gyermek

A vallás szerepe a párválasztásban és az etnikai szocializációban

Kárpátalján a vallás, az Istenben való hit fontos szerepet játszik az itt élők hétköznapjaiban.¹² A szórványban különösen igaz, hogy az egyházak a hívek lelki és hitéleti gondozása mellett a közösség megtartásában is alapvető fontosságúak.¹³ Ezért érdemes megvizsgálunk a vallás párválasztásban betöltött szerepét, a vegyes családok hitélettel kapcsolatos stratégiáit, a vallás tovább örökítésének mikéntjét.

Beszélgetőtársaink felekezeti hovatartozását illetően vegyes a kép (2. táblázat), amit leginkább az adott település vallási szerkezete befolyásolt. A felekezeti hovatartozás – a görög katolikusokat leszámítva – általában illeszkedett az etnikai affiliációhoz: így általánosan elmondható, hogy pravoszláv adatközlőink döntő többsége (két kivétellel) ukrán ajkú volt, a római katolikus és a református felekezetekhez többnyire magyar ajkú interjúalanyaink tartoztak, két római katolikus adatközlőnk kivételével. A római katolikus ukrán ajkú adatközlőink mindegyikének egyik szülője magyar nemzetiségű, római katolikus vallású volt. Az etnikailag legheterogénebb vallási csoportot a görög katolikusok képezték, ahol 12 adatközlő közül 6 volt magyar ajkú, míg 6 ukrán. Mindezek fényében nem meglepő, hogy a vizsgált családok között számos felekezeti vegyes házassági kombináció létezik.

Interjúalanyaink egybehangzó véleménye alapján az mondható el, hogy a párválasztás során nem tartották szem előtt sem az etnikai, sem a vallási szempontokat. A felekezeti vegyes házastársak megismerkedésének történeteiből kiderül, hogy nem

¹² Ferenc Viktória – Rákóczi Krisztián: TANDEM 2016–2019. Ukrán-magyar együttélés Kárpátalján. In: Ferenc Viktória – Kovály Katalin. (szerk.): *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2020.; Papp Z. és tsai, 2017.

¹³ Ilyés Zoltán: Szórványkutatás, szórványértelmezés. Megjegyzések a Kárpát-medence szórványközösségeinek társadalomtudományi vizsgálatához. In: Ilyés Zoltán – Papp Richárd. (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. Budapest: Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2005. 64–77.; Punyó Mária: „Ez egy érzés, hát mégis, hogy magyarul!” A Felső-Tisza-vidék kárpátaljai részének helye és szerepe a magyar kultúrkörben. In: Orosz Ildikó (szerk.): *Magyarok a Tisza-forrás környékén. A felső-Tisza-vidéki magyarok anyanyelvi-oktatási helyzete egy kutatás tükrében*. Ungvár: PoliPrint, 2007.

„beletörődtek” az eltérő vallási vagy etnikai hovatartozásba, sokkal inkább fel sem merült ez a kérdés számukra.

„Valahogy én ezen akkor nem is gondolkodtam. Így alakult. Tehát amikor mi megismerkedtünk, akkor nem volt, hogy na, mi most akkor össze fogunk házasodni.... De aztán láttam, hogy olyan, amelyet szerettem volna, és nem volt fontos, hogy ő ukrán vagy magyar, vagy milyen vallású.” (A42)

Az is elmondható, hogy az általunk vizsgált vegyes családokban, amíg a nemzetiségi kérdéseknél néhol előkerült az etnikai szempont az idősebb generáció részéről, addig egyetlen interjúalanyunk sem említette, hogy szülei vagy közvetlen rokonsága ellenezte volna a más felekezethez tartozó személlyel való házasságra lépést. Adatközlőink visszaemlékezése alapján, míg néhány évtizeddel ezelőtt még „szankcionált” volt a más felekezethez¹⁴ vagy más etnikumhoz tartozó személlyel házasságra lépni, mára – a Szovjetunió szétesését követő migrációs folyamatok által szétördelt falusi közösségekben, a modernizáció felgyorsulásával – ez teljesen megszokottá, társadalmilag elfogadottá vált,¹⁵ így az egyes családokban sem merül fel problémaként.

„Mikor én mentem 82-ben férjhez, akkor nagyon nagy gond volt az, hogy én görög katolikus vagyok, a férjem pedig református. Az én anyósom engem nagyon nem akart emiatt. És eltelt 20 év, és az én generációm ezeket a dolgokat már egyáltalán nem veszi számításba.... Egyáltalán nem zavar, hogy a lányaim vegyes házasságot kötöttek, mert itt ez megszokott dolog.... Olyan kevert

¹⁴ „Korábban a vallási endogámiát az egyének családi szocializáció révén sajátították el, és ennek betartását szolgálta az egyház erkölcsi fegyelmező ereje is. Azokat, akik megszegték az egyház erre vonatkozó szabályait, különböző szankciókkal sújtották (pl. a reformátusoknál az ’elhajlók’ eltiltásra kerültek az úrvacsorától, a görög katolikusoknál az eukarisztia szentségétől stb.)” L. Pilipkó Erzsébet: “Melyik templomba jár, amelyiken kereszt vagy amelyiken kakas van?”. Egy magyar-ruszin házasság története. *Honismeret*, 2003. 31 (1). 70.

¹⁵ Molnár József: Etnikailag vegyes házasságok a kárpátaljai magyarok körében. *LIMES: A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve*, 2. 2015a. 51–62.

családok vannak, hogy nincsen már tiszta református család szinte. A családok össze vannak teljesen keveredve.” (A16)

Mindegyik interjúalanyunk arról számolt be, hogy mindkét házastárs kultúrájához és vallásához tartozó egyházi ünnepeket megülik (jellemzően a karácsonyt és a húsvétot), esetleg eljárnak egymás templomába. Ezekben a családokban magától értetődő, hogy a karácsonyi időszakban a december 24-ét ugyanúgy tartják, mint a január 6-át, vagy saját családi körben, vagy rokonlátogatás formájában (általában a szülők vagy testvérek meghívásának eleget téve).

„Nálunk mindig kettőt ünnepeltünk. Két Mikulás volt, két karácsony, két húsvét, és nagyon kellemes emlékeim vannak.... Én is igyekszem, persze nem biztos, hogy olyan jól sikerül, megtartani mindkét ünnepet, vagyis mindkettőnek van nálunk helye.... Mindkettőt tartani kell, majd a gyerekeink eldöntik, ha felnőnek, hogy melyiket részesítik előnyben.” (A1)

Meg kell említenünk, hogy a szórványlétnek köszönhetően, az etnikai arányokból adódóan, nem csak az általunk vizsgált családokban, de a vizsgált településeken általában sem ritka a vegyesség. Így adatközlőink már házasságuk megkötése előtt is találkozhattak a másik nemzet vallásával, hagyományaival vagy nyelvével. Mindez szintén hozzájárult ahhoz, hogy a társadalmilag elfogadott vegyes házasságokat a családban is elfogadóbban kezeljék.

Mint ahogyan az a bevezető részben is elhangzott, az etnikai szocializációs folyamatokban meghatározó szerep jut az egyházi rítusok megválasztásának is, ami jelentős hatással lehet az egyének és családok egész életére. A szertartás rítusának megválasztása (házasságkötés, keresztelés) ugyanis a vallás gyakorlásának helyszínét és nyelvét is magával hozza.¹⁶ Az ezzel kapcsolatos döntések egyes esetekben az egyéni életpálya, míg más esetekben a család, a gyerekek érdekeinek figyelembevételével születnek. A szórványban élők esetében azonban az is döntő szerepet játszik, hogy melyek azok a vallási intézmények (elsősorban a templom), amelyek

¹⁶ Keszeg Vilmos: A szórványsors autobiografikus megjelenítése. In: Jakab Albert Zolt (szerk.): *A beszélés antropológiája*. Egyetemi jegyzet. Kolozsvár: BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet; Kriza János Néprajzi Társaság, 2018.

egyáltalán elérhetőek számukra, ami az (általában) hiányos intézményrendszer miatt sokszor lemondásokkal is jár.¹⁷

Ami a vizsgált családok házassági szertartásával kapcsolatos jellemzőket (esküvő nyelve, helyszíne, szokások) illeti, az az általános megállapítás tehető, hogy „az erősebb fél” akarata teljesült. Általában azon a nyelven és abban a templomban zajlott az esküvő, amit a domináns fél preferált, vagy aki fontosabbnak vélte ezen rítusok megtartását.¹⁸

Az is elmondható, hogy az ifjú pár igyekezett mindkét nemzet tradícióit és hagyományait beemelni az esküvői szertartások során, eleget téve mindkét család elvárásainak. Arról is több adatközlőnk számolt be, hogy az egyházi esküvő két nyelven zajlott, vagy tolmács, vagy az eskető pap által. Ha a szertartás domináns nyelve az ukrán volt, beemeltek bizonyos magyar énekeket/részeket a szertartásba, vagy a prédikáció zajlott két nyelven, esetleg az eskü szövegét mondták el mindkét nyelven. Meg kell azonban említenünk, hogy az ukrán nyelven zajló esküvők nagyobb számban fordultak elő, mint a kétnyelvűek. Csak magyar nyelven zajlóról pedig egyik interjúalanyunk sem számolt be. Egyik adatközlőnk minderről így nyilatkozott:

„Nem volt igény kétnyelvű esküvőre, mert ezek olyan magyarok, akik tudnak ukránul is, úgyhogy velük nem nehéz. Ukrajnában élnek, úgyhogy tudnak ukránul is.” (A15)

Akadtt olyan pár is, akik egy harmadik, mindkét fél számára „semleges” templomot választottak esküvőjük helyszínéül.

„A római katolikusban volt... A férjem az görög katolikus, akkor most így jön ki, igen. Ő görög katolikus, én pedig református. Úgyhogy ő nem akart jönni az én templomomba, én pedig az ő templomjába, úgyhogy választottunk egy harmadik templomot, de

¹⁷ Gódeyházán például nincs pravoszláv templom, ezért a beköltöző pravoszlávok a görög katolikus templomban keresztelték gyerekeiket. Erről részletesen lásd lentebb.

¹⁸ Hasonló következtetésre jutott Pilipkó Erzsébet is: *Ütköző identitások. A kárpátaljai magyar görög katolikusok etnikai és vallási identitástudatának vizsgálata az 1989-es változások kapcsán.* Ungvárr – Budapest: Intermix Kiadó, 2007a.

az én, na a mi tiszteletesünk is ott volt, a református. Úgyhogy két tiszteletes volt együtt.... De az a lényeg, hogy a mi papunk, a református, ő vitte az ukránt. A tiétek, na a római katolikus pedig a magyart. Úgyhogy ez, ez furcsa is volt számomra.” (A5)

Olyan felekezetiileg heterogám pár is volt interjúalanyaink között, akik nem szerették volna megsérteni a párjuk szüleit azzal, hogy nem egyik vagy másik szülő vallása szerinti templomban esküdnek, ezért nem tartottak egyházi szertartást. Volt továbbá olyan adatközlőnk is, aki eredetileg pravoszlávnak volt megkeresztelkedve, de felesége hatására áttért a római katolikus vallásra,¹⁹ „mert azt szerette volna, ha közösen járnak templomba, nem külön helyre. Vagy ne legyen azon vita, hogy melyik templomba kereszteljék a gyerekeket.” (A42). Esetükben mindkét gyerek római katolikus vallású lett.

Akadtak olyan, az idősebb generációhoz tartozó adatközlőink is, akik polgári esküvőjük után több évtizeddel tartották csak meg templomi esküvőjüket. Ennek oka abban keresendő, hogy a szovjet időszakban tilos volt a templomi esketés, ami különösen az állami szférában dolgozókat érintette (tanárok, hivatalnokok stb.), elbocsátásokkal és egyéb megtorló intézkedésekkel járt. A nagybocskói házaspárok közül hárman is beszámoltak arról, hogy noha esküvőjük idején házhoz hívták a papot, aki titokban összeadta őket, amikor a településen felszentelésre került az új római katolikus templom 1998-ban, úgy döntöttek, hogy templomi szertartás keretein belül is megerősítik házassági fogadalmukat.

Ami az utódok megkeresztelését illeti, Kárpátalján a vegyes felekezeti házasságok esetében az egyes egyházak szigorú előírásokkal rendelkeznek. A református egyház előírásai alapján a születendő gyermeknek neme szerint kell követnie a szülők vallását, azaz a fiú az apját, a lány az anyját. A katolikus egyház előírásai ezzel szemben kizárólagos jellegűek: minden születendő gyereket a

¹⁹ Pilipkó szerint ennek oka az, hogy a mai fiatalabb generáció esetében már a szülők sem részesültek intézményesült vallásos nevelésben, ezért a felekezetváltásból nem csinálnak hitkérdést, vallásuk hitéletét elsősorban külsőségekben élik meg. L. Pilipkó, 2007a.

maga egyháza számára követel, amit adott esetben az esküvő alkalmával reverzálissal kell megerősíteni.²⁰

Az általunk vizsgált családokban született gyerekek vallásának megválasztását és a keresztlő helyszínét illetően az a megállapítás tehető, hogy az egyéni stratégiák érvényesültek. A gyermek vallása a domináns fél akarata szerint került megválasztásra, nem pedig az egyház követelményei, vagy az adott településre jellemző tradíciók alapján. Noha a helyiekkel folytatott beszélgetések során többen is említették, hogy a vegyes felekezetű családok esetében a fiúk az apa, a lányok az anya után kell, hogy felvegyék a vallást, terepkutatásunk eredményei alapján az derült ki, hogy mindez csupán mintegy retrospektív narratívaként van jelen a vizsgált közösségekben, a kurrens gyakorlatokban azonban nem érvényesül. Ha egyik fél alá is írt reverzálissal az esküvőjük alkalmával, nem ennek alapján választottak felekezetet gyermeküknek, azt csupán az egyházi szertartás formalitásaként kezelték. Azokban az esetekben, amikor a házastársak nem tartották be az egyháznak tett ígéretüket a gyermekek vallásának megválasztását illetően, az egyház részéről való szankciókról nem számoltak be adatközlőink.

Interjúalanyaink között volt olyan házaspár is, akik még kapcsolatuk elején megegyeztek abban, hogy az esküvő ukrán nyelvű, pravoszláv szertartás szerint zajlik majd, cserébe viszont a gyerekeik római katolikusnak lesznek kereszteleve. Ezen kompromisszumos megoldást be is tartották. Volt olyan eset is, ahol a két gyereknek eltérő lett a vallása, más-más templomban keresztelték őket. Itt *„az első esetben a férjemnek volt, meg az ő családjának a döntő szava. A második esetben pedig én döntöttem.”* (A6)

Amikor egy felekezeti heterogám házaspár gyermeke (vagy gyermekei) számára egy harmadik vallást választottak (mintánkban három ilyen eset volt), általában a településen megtalálható gyülekezettel/templommal összefüggésben hoztak döntést. Gődényháza példálul pravoszláv templom hiányában a beköltöző pravoszlávok fokozatosan áttértek a görög katolikus vallásra, és a gyermekeiket is görög katolikusnak keresztelték.

²⁰ Pilipkó Erzsébet: *Identitás és hit I. A kárpátaljai magyar görög katolikusok identifikációs útjai*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 174. Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2007b.

A gyerekek névválasztása

Kutatásunk rámutatott arra, hogy a vegyes házasságban született gyermekek névválasztásánál az olyan etnikailag semleges alapelvek, mint a név jelentése, népszerűsége, a környezetben való előfordulása (a családban, a baráti társaságban már túl sok ilyen nevű van), a vezetéknevvvel való együtthangzás, ugyanolyan fontosak, mint egy homogám házasságban. Emellett azonban a szülők törekednek átmeneti megoldást találni, azaz jellemzően nemzetközi, vagy mindkét nyelvre lefordítható neveket választanak. Gyermekeik nevét igyekeznek úgy megválasztani, hogy az *„mindkét nyelven jól hangozzon, hogy legyen rendes fordítása mindkét nyelven”* (A1) vagy *„legyen semleges, nemzetközi, se nem ukrán, se nem magyar.”* (A3).

Adatközlőink tudatában vannak annak, hogy ennek a döntésnek súlya van, bántó lehet, ha csak egyik vagy másik félnek kedveznek, amikor nevet választanak.

„Pont emiatt választottunk neki semleges nevet. Bárhogy semleges, nemzetközi nevet, hogy ne legyen bántás se az én részemről se, de se az ő részéről se. Mert én akartam egy kicsit modernebb magyar neveket, de hát gondoltam a páromra is. Meg az, hogy nálunk van ez az utónév, hogy fog hangzani, hogy például, mit tudom én, Alex Taraszovics? Mert a gyerekemnek azért már ukrán vezetékneve van.” (A8)

Az alábbi idézetben egy ukrán ajkú feleség érvel amellett, hogy miért nem lehet teljesen ukrán neve a vegyes házasságban született gyermeküknek:

„Én egy olyan nevet szerettem volna, ami magyarul is és ukránul is jól hangzik. A Dániel az magyarul is szép, így ez lehetséges lett volna. Nem lehetett Nazar, mert az egyáltalán nem magyar név, vagy Osztáp, ezek teljesen ukrán nevek. Olyan nevet szerettem volna, amit itt is, meg ott is használni tudunk.” (A3)

Azonban egyes esetekben a semlegesség mögé rejtett jóindulat sem elegendő. Egyik magyar női adatközlő az alábbiakban arról számol be, hogy a nemzetközi (európai) név miatt bántódott meg

az ukrán férje családja, úgy vélik, ez a név inkább magyar, mint szláv.

„A Márkra, azért nem nagyon pozitívan reagáltak. Azért inkább úgy tekintették, hogy az egy magyar név. Vagy inkább ilyen valamilyen európai származású.” (A6)

Érdekes jelenség figyelhető meg az olyan semleges nevek használata kapcsán, amelyeknek mindkét nyelven létezik megfelelőjük, de ezek hangzásban, írásmódban némileg eltérőek. Példaként említhető az adatbázisból a Sándor – Olexander, a Katica – Kátya, az Illés – Ilja, a Lacika – Vasziliij, a Szofika – Szofijka, az Andris – Andrij párosok, valamint a Jenő – Zsenya, Jevhenyij névalakok. Ezeket a vegyes házasszülők jellemzően felváltva, szinonimaként használták a beszélgetésekben, amikor a gyerekeikről volt szó. Olyan is előfordult, hogy az ukrán fél következetesen az ukrán változatot, a magyar fél pedig a magyart használta.

„Semleges, inkább semleges, és a nagyobbiknak az apja adott nevet.(...) Rajzfilmet néztünk, tehát Illja, Illja volt, mondom Illés! Meg magyarul is, meg angolul is jól hangzik, igen, mondom, legyen Illés. Illés, akkor Illés.” (A7)

Több családnál előfordul az apa nevének öröklése is, akár lányok esetében. Az alábbi idézet arra is jó példa, hogy egy olyan tradicionális társadalomban, mint amilyen a kárpátaljai, sok családban az apa dönt a névválasztásról is. Mivel ez esetben az apa képviseli a vegyes pár ukrán felét, ezért a gyerek egy szláv hangzású nevet kapott.

„Mivel az apukája Oleg, ezért ő utána kapta a nevét. Ő másat akart, de azt mondták, hogy az apja kell, hogy nevet adjon neki, mert akkor boldog lesz. De az Olga magyarul is jól hangzik, ezért beleegyeztem.” (A44)

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a névválasztáshoz – a többség esetében – explicit stratégia kapcsolódik, aminek a célja, hogy a házaspárok elkerüljék a konfliktust, egymás megbántását. Azonban amikor egyes szülők a gyerekeikhez szólnak, vagy utalnak rájuk egy harmadik féllel (például az interjú készítőjével) folytatott beszélgetésben, akkor már a nevek magyar vagy ukrán változatát

használják annak megfelelően, hogy ők a magyar vagy az ukrán fél a családban. Ez utóbbi jelenség a gyermekek etnikai szocializációjára hatással lehet, hiszen egyidejűleg használatban van egy ukrán és egy magyar megnevezés, ami az etnikai vegyesség természetességét jelentheti számára.

A családon belüli nyelvi stratégiák jellemzői, a gyerekek elsődleges nyelvi szocializációja

A szórványban élő interjúalanyok számára a többnyelvűség a mindennapok részét képezi. Kutatási terepeink közül Gődényházán a magyar nemzetiségűek aránya 41%, Gyertyánligeten 16%, Ungváron 7%, Nagybocksón pedig mindössze 4% (1. táblázat). Az alacsonyabb magyar arány ezeken a településeken nemcsak a vegyes házasságok megkötésének esélyét növeli, de a mindennapi nyelvhasználatot és a gyermekek nyelvi szocializációját is befolyásolja, hiszen a környezetre (az utca, az iskola, a munkahely stb. színtereire) a többségi nyelv dominanciája jellemző. Kutatásokból tudjuk, hogy a környezet etnikai összetétele meghatározó arra nézve, hogy a vegyes házasságban született gyermekek milyen anyanyelvűek lesznek: a többségében magyarul területeken több vegyes házasságban született gyermek lesz magyar anyanyelvű, és ahogy csökken a magyarok aránya, úgy növekszik az ukrán anyanyelvűként szocializálódott gyermekek részesedése.²¹ Vagyis a szórvány környezet általában az ukrán dominanciája felé viszi el a gyermek nyelvi szocializációját.

Tulajdonképpen maga a vegyes házasság is egy kétnyelvű közeg,²² ugyanakkor a családban az épp összekerülő vegyes pár dönti el, hogy mennyire kiegyensúlyozottan tartják meg a két fél nyelvét, kultúráját, és ebből mit adnak át a következő generációnak. Például, ha a szülők határozott célja az, hogy gyermekük kétnyelvűvé váljon, különböző stratégiákat alkalmazhatnak ennek elérése érdekében, ami következetes nyelvválasztási döntésekkel jár a mindennapokra nézve.

²¹ Molnár, 2015a.

²² Karmacsi Zoltán: „*Róka y nci жусе.*” *Stratégiák az etnikailag heterogén családokban nevelkedő gyermekek nyelvi szocializációjában Kárpátalján.* Törökbalint: Termini Egyesület – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont, 2020.

A gyermekek nyelvi szocializációjára vonatkozó stratégiák azonban nem önmagukban születnek, hanem egy tágabb társadalmi keretben. Ide olyan befolyásoló tényezőket sorolhatunk, mint az országos nyelvpolitika, a nyelvek iránti attitűd, a nyelvek presztízse, vagy a többnyelvűség családi hagyományai.²³

Karmacsi²⁴ a kárpátaljai vegyes házasságokból származó gyerekek nyelvi szocializációját kutatva arra mutat rá, hogy a szülők nem igazán tudják megindokolni a nyelvválasztási döntéseiket, a családon belüli nyelvhasználat legtöbbször a másik fél nyelvtudásának hiánya, illetve mert „így alakult”, „így szoktuk meg” kritériumok mentén születik. A kutatás arra a következtetésre jut, hogy a szülők a gyermekük nyelvi szocializációját a legtöbbször nem előre explicit módon megfogalmazott stratégia mentén valósítják meg.

A gyermekek nyelvi szocializációjának eredményét, azaz, hogy a családi nyelvhasználat/stratégiák hatására az ő etnikai szocializációjukat végül mi jellemzi, e kutatásban részletesen nem vizsgáltuk, hiszen a gyerekekkel, egy-két eset kivételével, nem kerültünk közvetlen kapcsolatba, s ennek elemzésére az egyszerű interjú módszer sem lett volna megfelelő. Egy 2014-es kutatás²⁵ eredményeiből azonban tudjuk, hogy az a nyelv, amely a családi nyelvhasználatban dominál, végül a gyermekek nemzeti öntudatának meghatározójává is válik. Ezért e fejezet további részében a családon belüli nyelvhasználat leírásával foglalkozunk.

A szülők saját anyanyelvi egynyelvűsége, vagyis a házastársuk anyanyelve ismeretének hiánya, ahogy az előbb idézett kutatás is rámutat, megakadályozhatja a családban a többnyelvűséget, valamint a gyermek tervszerű kétnyelvűségének kivitelezését. A szórványban élő magyar interjúalanyaink esetében ez a probléma nem áll fenn, hiszen életük valamely szakaszában (a vegyes családban születettek már otthon, vagy a tömbházak udvarán, az utcán, míg mások az iskolában vagy az egyetemen) ukrán-magyar kétnyelvű beszélővé váltak, és nagyon sokan közülük oroszul is jól tudnak, a mindennapok

²³ Beregszászi Anikó – Cserniczkó István: Nyelvválasztás: a nyelvek közötti „munkamegosztás” a többnyelvű közösségekben. In: Cserniczkó István (szerk.): *Nyelvek, emberek, helyzetek*. Ungvár: PoliPrint, 2010. 7–13.

²⁴ Karmacsi, 2020.

²⁵ Molnár József: *Intergenerációs asszimilációs folyamatok az etnikailag vegyes kárpátaljai családok gyerekei körében*. Domus szülőföldi ösztöndíj, kutatásjelentés, 2015b.

során ezt a nyelvet is használják.²⁶ A másik oldalon ugyanakkor, a vegyes házasságban élő ukrán fél jellemzően nem beszél jól magyarul, a magyar nyelv iránti attitűdjük szerint pedig igen eltérőek alanyaik. Volt olyan, aki nagyon szeretne magyarul tudni (a motivációk között a magyarországi kiköltözés, az állampolgárság, a jobb megélhetés is megjelent), de volt olyan is, aki teljesen elzárkózik ettől a lehetőségtől (köztük az „ittthon kell boldogulni, ukránul” vezérmotívum a mérvadó). Többen jelezték, hogy jártak magyar tanfolyamra,²⁷ és a környezet által is próbálják elsajátítani a nyelvet, de nehéznek találják.

Azon ukrán partnerek esetében is, akik attitűdje pozitív a magyar nyelv felé, leginkább egy passzív nyelvtudásról vagy konyhanyelvről beszélhetünk, ami lehetővé tenné a családon belüli többnyelvű kommunikációt, mert ha megszólalni nem is kényelmes az ukrán félnek magyarul, de ért mindent, ami a környezetében zajlik, ha magyarul folyik a kommunikáció. Interjúalanyaink szerint a magyar nyelvhasználat a családban nem jelent konfliktust számukra:

„K: És a férjeddal ukránul beszéltek?

A: A férjemmel csakis ukránul, de a jelenlétében is, egyáltalán nem jelent gondot vagy valamilyen konfliktusokat, hogyha ő mellette én beszélek a gyerekekkel magyarul. Ő sokat ért, csak nem tudja kifejezni magát.” (A6)

„Szóval nálunk az a helyzet, hogy ő is, akar vagy nem, de ráragad. Szóval, ha én két évvel ezelőtt megtehettem magamnak azt, hogy kibeszélem őt előtte valakivel, akkor ma már ez nem sikerül. Ma már mindig rám néz, azt mondja, figyelj ide, tudom jól, hogy te miről

²⁶ Már az interjúból is érződik, hogy a nyelvhasználatra jellemző a kölcsönszavak vagy a szláv nyelvek hatására módosult mondat szerkezetek használata. Ezen kívül megjelenik egy sajátos kevert, kárpátaljai nyelvjárás is.

²⁷ A magyar nyelvtanulás iránti igény kárpátaljai ukránok részéről egyre erőteljesebb. Felnőtt nyelvtanfolyamokon 2016 óta van lehetőség részt venni Kárpátalja-szerte, kifejezetten az ukrán többségű, szórvány területeken. L. Eröss Ágnes – Ferenc Viktória – Kovály Katalin – Orosz Sándor – Tátrai Patrik: Helyzetkép a kárpátaljai magyar szórványról. In: Ferenc Viktória – Kovály Katalin. (szerk.): *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2020. 89–135.

beszélsz. Szóval, ő érti már, rendesen érti. Írni nem nagyon, tanítgatom, de beszélni, szóval, már egyedül.” (A8)

Bár a magyar nyelv iránti attitűdök, a nyelv presztízse a többségi nemzet részéről Kárpátalján kedvezőnek tekinthető,²⁸ mégis a magyar fél (mivel többnyelvű) alkalmazkodik ukrán partneréhez: vagyis a családi nyelvhasználat az ukrán domináns kétnyelvűség felé tart, amire a szórványkörnyezet is ráerősít.

A gyerekek etnikai-nyelvi szocializációja kapcsán elmondható, hogy jellemzően az édesanya dominanciájával történik. Ha az édesanya a magyar, akkor a gyermek jobban fog tudni magyarul, mint az olyan párok esetében, ahol az apa a magyar fél. Ennek természetesen a fordítottja is igaz: ha az édesanya ukrán, a gyerek szocializációja inkább ebbe az irányba fog eltolódni. Ezt az alaphelyzetet módosíthatja, ha az egyik fél (jellemzően az apa) tartósan külföldön dolgozik, mert akkor még kevésbé vesz részt a családi nyelvi egyensúly alakításában. Ez a jelenség mindhárom kutatási terepen tetten érhető volt (ilyen családok például a Cs9, Cs14 és a Cs17). Nagybocskón egy olyan esetet is megismerhettünk, ahol a magyar apát, amikor a fia egyéves volt, elvitték katonának, és csak hároméves korában jött vissza. A fia nem ismerte meg, nagyon sokáig csak „katona bácsinak” hívta, így nem is tanult meg magyarul sem, míg a lánytestvére, aki már az apa jelenlétében szocializálódott, beszél magyarul is.

A kutatásba bevont, gyermekkel is rendelkező vegyes családok száma 22: közülük 11 olyan van, ahol az édesanya magyar, és 11 olyan, ahol az édesanya ukrán. Az alábbi táblázatban (3. táblázat) az édesanya nemzetisége/nyelve szerint csoportosítottuk a nyelvi szocializációs mintákat, ugyanakkor, ahogy azt korábban is említettük, kutatásunk csak egy pillanatfelvétel, ezért a táblázatban közölt nyelvi szocializációs minták is csak egy ideiglenes állapotot, és nem végleges eredményt tükröznek. Mivel családi mintákról van szó, ebben a táblázatban a családok kódjaival azonosítjuk az eseteket, s ugyanígy járunk majd el az óvoda és iskolaválasztás kapcsán is.

²⁸ Beregszászi Anikó: A magyar mint idegen nyelv oktatása Kárpátalján: elméleti kérdések és gyakorlati problémák. *THL2 a magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata*, 2016. 1–2. 65–69.

3. táblázat: *Az anya nemzetisége és a gyermekek nyelvi szocializációja*

A család kódja	Az anya nemzetisége	A gyermek nyelvi szocializációjának típusa	Megjegyzés
Cs24	magyar	egy szülő – egy nyelv	
Cs19	magyar	egy szülő – egy nyelv	tudatos stratégia, háromnyelvű gyermek
Cs1	magyar	egy szülő – egy nyelv	nagyszülői hatás
Cs6	magyar	egy szülő – egy nyelv	inkább magyar domináns
Cs13	magyar	egy szülő – egy nyelv	nagyszülői hatás
Cs22	magyar	magyar domináns	
Cs10	magyar	magyar domináns	
Cs3	magyar	kétnyelvű	spontán, nagyszülői hatással
Cs23	magyar	kétnyelvű	átmenetben: kezdetben magyarul, most inkább ukránul kommunikál
Cs5	magyar	kétnyelvű	spontán
Cs4	magyar	kétnyelvű	spontán, nagyszülői hatás
Cs8	ukrán	egy szülő – egy nyelv	ukrán domináns, a második gyereknél már teljesen az anya dominál
Cs12	ukrán	egy szülő – egy nyelv	ukrán domináns
Cs18	ukrán	kétnyelvű	spontán
Cs2	ukrán	ukrán domináns	
Cs11	ukrán	ukrán domináns	
Cs15	ukrán	ukrán domináns	

A család kódja	Az anya nemzetisége	A gyermek nyelvi szocializációjának típusa	Megjegyzés
Cs9	ukrán	ukrán domináns	a magyar nagyszülők hatása érvényesül, az apa külföldön
Cs16*	ukrán	ukrán domináns	a gyereken, akit a magyar nagyszülők visznek óvodába, érezhető a nyelvi hatás
Cs14	ukrán	ukrán domináns	a magyar nagyszülő nem tudja ellensúlyozni
Cs17	ukrán	ukrán domináns	korai magyar nagyszülői hatás
Cs20	ukrán	ukrán domináns	korai magyar nagyszülői hatás

* Ebben az egy esetben a magyar férj interjúja alapján töltöttük ki a táblázatot, mivel az ukrán anyával nem készült interjú.

A magyar anyák között a leggyakoribb eset (5 család) az „egy szülő – egy nyelv” stratégia, vagyis az eltérő anyanyelvű felek a saját nyelvükön szólnak a gyerekekhez. Ezt akár egy tudatos tervezés eredményének is tekinthetnénk, de csak egy családban mondták el, hogy ezt a stratégiát nem véletlenül, hanem a gyermek többnyelvűségének elérése érdekében alkalmazzák. Vagyis, a többi családnál kevésbé tudatosan alkalmazzák ezt a szocializációs típust.

„Hát ez érdekes, mert én a fiammal magyarul beszélek. A férjemmel oroszul beszélek, de viszont a férjem a gyerekekkel ukránul beszél. Hát és ilyen három nyelv kavardás van. A fiam az tökéletesen megoldja: amikor balra néz rám, akkor magyarul beszél velem, amikor jobbra néz, a férjemmel akkor ukránul. Oroszul is tud. Az orosz és az ukrán nyelvet emiatt keveri, de nagyon szépen átkapcsolódik magyar nyelvre.” (A8)

Másik négy esetben is kétnyelvű nyelvi szocializációt figyelhetünk meg, de itt nem válnak szét a nyelvek a szülők szerint, hanem a spontán nyelvi keveredés által váltak kétnyelvűvé a gyerekek életük egy pontján. Van olyan gyerek, aki már a magyar nyelv elvesztésének

fázisában van, túljutva a kétnyelvűség átmeneti szakaszán. Az egyik interjúalanyunk fontosnak tartotta, hogy a gyerekének átadjon valamit a magyar nyelvből is, de azt is hozzátette, hogy erről nem volt megegyezés. Amikor a gyerek másfél évesen elkezdett beszélni, csak magyarul tette azt, de mivel a környezete inkább ukrán, jelenleg az ukrán nyelv dominál a beszédében, magyarul inkább csak ért.

„Amikor megszületett Olga, megfogadtam magamnak, hogy én vele magyarul fogok beszélni. És azóta jobban, többet beszélek magyarul. Könyveket is olvasok. (...) minél több nyelvet tud, annál jobb. Angolul is beszélünk vele, jár angol órákra gyerekeknek. Ezt a nyelvet [a magyart] én át tudom adni, hogy mondják, mint viselő, ezt én át tudom adni, ezért beszélek neki magyarul.”(A44)

A magyar anyák körében két eset azt bizonyítja, hogy a szórványban, vegyes házasságban is létezik magyar domináns nyelvi szocializáció, de ez csak olyan családban fordult elő, ahol magyar édesanya van.

A 11 ukrán anya nyolc esetben egyértelműen csak a saját anyanyelvét adta tovább a közös gyerekeknek, amit nem túl hatékonyan, esetleg a magyar nagyszülők kompenzáltak. Másik három esetben az apa igyekezett a magyar nyelv átadásán munkálkodni, és egyfajta “egy szülő – egy nyelv” stratégia körvonalazódik, de eredményében ez sem túl hatásos. Egy olyan eset van csupán az ukrán édesanyák körében, ahol a gyerek kétnyelvűvé vált, de ez spontán történt, nem tudatos stratégia eredményeként. Az alábbi idézet egy magyar férfitől származik, akinek az ukrán felesége tanfolyamon is tanult magyarul, bevallása szerint a konyhanyelvet beszéli, ettől függetlenül a pár egymás között és a gyerekekkel is elsődlegesen az anya nyelvén kommunikál.

„Párommal főleg ukrán nyelven, de a gyerekekkel pedig kevert, de többnyire inkább ukrán nyelven. A gyerekek egymás között ukránul. Ukránul, de vannak szavak, amiket csak magyarul használnak.” (A4)

Egy vegyes házasságban szocializálódott, az interjú ideje alatt már felnőtt nő arról mesélt, hogy a magyar nyelv helyét két generáció alatt hogyan vette át az ukrán: 10 éves koráig az apja magyar szüleivel

éltek, ezért „ő a magyar nyelvet a nagymama és a nagypapa miatt tudta.” (A30). Míg a nagyszülőkkel éltek, ukránul soha nem beszéltek a családban, egyedül az ukrán anyjukkal. Ez a kevert nyelvhasználat akkor normális volt, természetesen és könnyedén mentek át egyik nyelvről a másikra. Mikor bátyjával óvodások lettek, egyáltalán nem beszéltek ukránul, viszont ott már „csak ukránul kellett beszélni, mert minden gyerek ukrán volt.” (A30). Amikor 10 éves lett, elköltöztek a nagyszülőktől, és az ukrán nyelv kezdett dominálni a család mindennapjaiban „mert anyu csak ukránul tudott, és ugye az anya mindig meghatározóbb, és hát apu keveset volt otthon, mindig dolgozott.” (A30). A nagyszülőkkel tehát kihalt a magyar nyelv a családból, jelenlegi férjével és gyerekeivel is kizárólag ukránul beszélnek.

Ahogy az előző idézetből is látszott, a családi nyelvhasználatot a nagyszülőkkel töltött idő, a többgenerációs együttélés is nagyban befolyásolhatja (a falvakban akár még a dédszülők is a családdal laknak). Amennyiben a vegyes házaspár összeköltözik valamelyikük szüleivel, a velük való kommunikáció során az előzékeny nyelvhasználat stratégiája valósul meg, vagyis a „bekerült” alkalmazkodik, és nem az idősebb generáció tagjai. Egy ungvári magyar feleség mesélte el, hogy ukrán férje elutasította a magyar nyelvtanulást, a magyar iskolát, emiatt a gyermek ukrán domináns kétnyelvű volt kezdetben, de a magyar nagyszülői közeg ezt ki tudta egyensúlyozni. Jelenleg is a magyar fél családja szinte az egyetlen közeg, ahol a gyerek nyelvhasználata magyar.

„A gyerek későn kezdett el beszélni, mert gondolkozott, hogy melyik nyelven beszéljen, kezdjen el beszélni, mert az egyik oldalról csak a magyar, a másik oldalról csak az ukrán. És a gyereknek könnyebben ment az ukrán, úgyhogy ukránul kezdett el beszélni legelőször. De utána úgy, hogy a munka alapon nekem el kellett utazni hosszabb időre, úgyhogy a gyerek a nagymamánál volt, ott csakis a magyar ment. Úgyhogy akart, nem akart, a magyar nyelvet megtanulta.” (A5)

Egy másik családban egy életszakaszban az ukrán fél szüleivel éltek együtt, ami befolyásolta a nyelvhasználatot, és az egyik gyerek emiatt később tanult meg magyarul, csak a magyar iskolában.

„Az idősebbik csak 4 éves korától tanulta a magyar nyelvet, mert nem volt rá lehetőség, az anyósommal éltünk. De most már, mivel harmadik osztályt fejezi, tehát jól tudja. A kisebbiknek pedig fordítva: ameddig én vele voltam otthon, és még nem járt óvodába, tehát nagyon jól, jóformán azt is mondhatnám, hogy csak magyarul tudott. De az óvoda adja magát, meg a környezet, ezért most inkább, inkább ukránul tud.” (A6)

A gyermekek nyelvi szocializációjában az anya mellett tehát egyértelműen jut szerep a tágabb családnak, a nagyszülőknek, s majd az intézményes szocializáció színhelyeinek.

Óvoda- és iskolaválasztási stratégiák

A gyerekek nyelvi szocializációját nagymértékben befolyásolja az óvoda és az iskola tannyelve, azaz a másodlagos nyelvi szocializáció színtereinek nyelvi közege. A következőkben azt tekintjük át, milyen döntési mechanizmusokat követnek a vegyes házasságban élő szülők, amikor óvodát vagy iskolát választanak a gyermekük számára.

Jelenleg az Ukrajnában kialakult kedvezőtlen gazdasági helyzet és a nehéz megélhetési körülmények inkább a magyar intézmény választásának kedveznek az ukránnal szemben.²⁹ Amellett, hogy a magyar iskola a magyar nyelv és kultúra, hosszú távon pedig a magyar közösség megmaradásának záloga, a magyar nyelvtudás újabban a boldogulás egyik fontos szimbólumává is vált: *„mert most ez divik, a magyar iskola jó, a magyarok támogatják, magyarba utazhatnak.” (A36)*. Azonban a magyar nyelvű intézményhálózat elérhetősége, befogadóképessége, illetve a szülők személyes tapasztalatai az iskolai tannyelvekkel, a családjukban jelenlévő narratívák (a nagyszülők nyomása), illetve az a tény, hogy melyik nemzetiségű fél tanul majd otthon a gyermekkel (általában az anya), felülírhatja ezeket a trendeket.³⁰

²⁹ Ferenc Viktória – Nánási-Molnár Anita: Kik választják a magyar óvodákat Kárpátalján? Szülői motivációk kárpátaljai ukránok és magyarok körében a 2013–14-es forradalmi események után. *Kisebbségi Szemle*, 2018. 3 (2). 87–111.

³⁰ Papp Z. Attila: Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái. *Kisebbségkutatás*, 2012. 21 (3). 399–417.

Az óvodaválasztás az interjúk tanúsága szerint praktikus okok (például a közelség) alapján történik. 22 érintett családból 12-ben az ukrán tannyelvű óvodára esett a választás, 9-ben a magyar óvodát választották, és egy családban Gődényházán (Cs9) a testvérek eltérő nyelvű óvodába jártak, mert csak később nyílt meg a magyar csoport, és csak a fiatalabb testvérnek volt lehetősége odajárni. Az iskolaválasztás a vizsgálat időpontjáig 18 családnál zajlott le, ebből hat választott magyar iskolát a gyermekének (további kettő tervezi), 12 pedig ukránt (további egy tervezi). Bár a magyar–ukrán megoszlás nagyjából megegyezik az óvodai és iskolai szinten, azt is meg kell jegyezni, hogy nem ugyanazok a gyerekek mennek magyar iskolába, akik korábban magyar óvodába jártak (4. táblázat).

4. táblázat: *Az óvoda és az iskola tannyelvének megválasztása*

A család kódja	Az óvoda tannyelve	Az iskola tannyelve
Cs1	magyar	magyar (terv)
Cs11	magyar	nincs még terv
Cs14	magyar	ukrán
Cs16	magyar	ukrán
Cs17	magyar	ukrán
Cs18	magyar	ukrán
Cs19	magyar	magyar
Cs6	magyar	magyar (terv)
Cs13	magyar	ukrán
Cs8	ukrán	ukrán
Cs10	ukrán	ukrán
Cs12	ukrán	ukrán
Cs15	ukrán	ukrán
Cs2	ukrán	ukrán
Cs20	ukrán	magyar
Cs22	ukrán	magyar
Cs23	ukrán	ukrán (terv)

A család kódja	Az óvoda tannyelve	Az iskola tannyelve
Cs24	ukrán	magyar (5.-től ukrán)
Cs3	ukrán	ukrán
Cs4	ukrán	magyar
Cs5	ukrán	magyar
Cs9	ukrán és magyar (később nyílt a csoport)	ukrán

Mint ahogyan azt a módszertani fejezetben már kifejtettük, vizsgálati terepeink kiválasztásának egyik szempontja az volt, hogy az intézményi ellátottság szerint különböző településeket vonjunk be a kutatásba (lásd 1. táblázat). Gődényházán például nem található sem magyar, sem más nyelvű oktatási intézmény, ezért a faluból származó gyerekek a szomszédos Tekeházára járhatnak magyar vagy ukrán nyelvű óvodába, majd ukrán iskolába. A legközelebbi magyar iskola Nagyszőlősen található, 12 km-re a falutól. Az eljutást iskolaidőszakban buszokkal segítik, vagy a szülők egymással összefogva autókkal szállítják a gyerekeket. Nagybecskón és Gyertyánligeten működik magyar nyelvű római katolikus óvoda. A legközelebbi magyar iskola Aknaszlatinán található, 22 km-re az egyik, 12 km-re a másik falutól, ami a rossz útviszonyok miatt szinte áthidalhatatlan távolságot jelent. Végül Ungváron a magyar nyelvű oktatási vertikum teljes (alap-, közép- és felsőfokú oktatás) és évszázados hagyományra tekint vissza. 1990 után egy második magyar nyelvű képzést biztosító középiskola is nyílt, illetve 2010, főként pedig 2014 után újabb magyar óvodai csoportok indultak. Ungvár, mint nagyváros, egyébként is számtalan alternatívát kínál az oktatás terén, bár a városi léptékű távolságok és a tömegközlekedés szervezetlensége miatt az eljutás okozhat nehézségeket, főleg a gyerekek kiskorában.

Az intézmények elérhetősége és befogadóképessége így mindenütt problémát jelent, amit a szülők sokszor meg is említene az intézményválasztási indokok között. Ungváron például többen jelezték, hogy akarattuktól függetlenül nem tudtak bekerülni a magyar intézménybe, illetve azt is problémaként definiálták, hogy az intézmény valójában nem alkalmas a magyar nyelv elsajátítására, mert

a megnövekedett számú ukrán gyerek miatt alkalmanként a nevelők is ukránul kommunikálnak. Egy kétyerekes vegyes család második gyereke az idősebb (ukrán) testvér után először egy ukrán bölcsődébe és óvodába járt, ahol a közelség, a logisztika és a jó felszereltség, valamint a jó pedagógusok voltak a választás szempontjai. Kicsit később átírták a magyar óvodába, ahol elmondásuk szerint szinte csak ukránul kommunikáltak az óvónők, ráadásul a gyerek nem szeretett oda járni, ezért néhány nap után visszavitték az ukrán óvodába.

„De abban a [magyar] csoportban is ukrán óvó nénik voltak. Ukránok, akik tudnak magyarul. Szóval, mondom nincs értelme változtatni azokat az ukránokat ezekre az ukránokra, ha itt is, meg ott is ukránok vannak. Egymás között ukránul beszéltek, de hallottam egy pár szót, hogy a gyerekekkel is magyarul beszélnek, de egymás között ukránul. Mondom, ha tényleg egy magyar csoport lett volna, ahol csak magyarul beszélnek, akkor lehet, de így nem láttam értelmét: itt is ukránok, ott is ukránok. Akkor minek a gyerekekben kárt okozni és ovit cserélni.” (A3)

A magyar intézményválasztás mellett érvelők szerint a településen a gyerek amúgy is megtanul ukránul, a környezet ezt a nyelvet erősíti, ezért a magyart az iskolában kell támogatni a fenti problémák megoldása mellett. A magyar iskolaválasztás ezzel a többnyelvűség kialakulását eredményezi, amit az interjúalanyok saját tapasztalatai is igazolnak.

*„Feleség: A kisebb már utolsó éves az oviban. Én nagyon szerettem volna, hogy ő tudjon más nyelveket, mondjuk magyarul, legalább úgy, mint én.
Férj: Az ukránt megtanulja, itt a városban, meg persze velem is társalog. Jó lenne adni neki lehetőséget, hogy többet ismerjen.
Feleség: Ismerjük a helyzetet az országban. Én hálát érzek nagymamám felé, hogy volt lehetőségem magyarul megtanulni, mert ez csak a hasznomra vált.” (A1 és A2)*

A magyar iskolaválasztást az ukrán fél nem utasítja el, több családban támogatóan viszonyulnak hozzá, és hosszú távú lehetőségeket látnak benne. Az alábbi interjúrészletben is megjelenik

az a szempont, hogy a gyerek majd jobban boldogul, ha magyarul is megtanul, esetleg Ukrajnán kívül tanul majd tovább.

„A: A férjem teljesen, és az ő családja is abszolút, 100 százalékosan támogatott, tehát nem is vártam ilyen reakciót. Gondoltam, hogy fogja ellenezni. Mert jövőben, hát lehetséges, hogy azért mégiscsak a gyermekeink nem Ukrajna területén fogják a további sorsukat. Tehát én nem látom, hogy itt lenne nekik valamilyen jövőjük.

K: Milyen szempontjaid voltak iskolaválasztásnál?

A: Hát, hogy közel legyen egyértelmű, és hogy magyar nyelvű legyen.” (A6)

A magyar iskola vagy óvodaválasztás akár a családban használt korábbi nyelvi stratégiát is átalakíthatja. A magyar intézményt választó szülők például elkezdik otthon is többet használni a magyar nyelvet, mert ezzel is szeretnék a gyerek iskolai előmenetelét támogatni:

„K: És te a fiaddal inkább oroszul beszélsz?

A: Beszéltem igen, most meg magyarul.

K: Most magyarul?

A: Igen. Próbálok inkább magyarul. Több legyen a magyar. Úgyis az órákat kell, a leckéket otthon kell csinálni. Úgyhogy magyar.”(A7)

Az ukrán nyelvű intézmény mellett döntők körében szinte azonosak az érvek, mint a magyar iskolaválasztók között, csak ellenkező előjellel (magyarországi továbbtanulás vs. helyben boldogulás; saját pozitív vs. negatív tapasztalat a tannyelvekkel; a környezet nyelvi hatásainak eltérő megítélése: ukránul úgy is megtanul vs. magyarul külön megtanul). Klasszikus eset, amikor az anyuka ukrán, aki attól tart, hogy a gyerekekkel nem tud majd foglalkozni, ha az magyar iskolába jár.

„Hazajön az iskolából a gyerek, és arra kér, hogy segítsék neki fogalmazást írni vagy akármit, nem tudom, házi feladatot. És én nem fogok tudni neki segíteni magyarul, igaz, a grammatikával vagy akármmivel. S tudom azt, hogy a férjem se fog leülni vele

tanulni, mert ő dolgozik, többnyire elfoglalt, és a gyerekekkel jelen időben nekem kell foglalkozni, így oda kell adnom őket, ahol segíteni is tudok majd nekik. Ha magyar lennék és magyarul beszélnék, akkor természetesen magyar iskolába járna, mert tudnám, hogy bármelyik pillanatban tudnék neki segíteni a házi feladatokban.” (A3)

A magyar édesapa ugyanebben a családban úgy véli, hogy a magyar nyelvet úgy is megtanulja majd a gyerek (a családi nyelvhasználatra mindeközben az ukrán dominancia jellemző), és a helyben boldoguláshoz az ukrán nyelvű oktatás járul jobban hozzá:

„Az idősebbik az ukrán nyelvű iskolába jár. Úgy döntöttünk, hogy ukrán nyelvű iskolába járjon, mert a magyar nyelvet azt úgyis megtanulja, és könnyebb lesz neki tanulni és továbbtanulni a későbbiekben, hogy ha ukrán nyelvet fog, ukrán nyelven fogja fejezni a sulit.” (A3)

Ukrán párja határozott ellenvéleménye készítette arra az alábbi ungvári magyar nőt, hogy ukrán iskolát válasszon a gyermeküknek. A döntést ő is elfogadta a saját iskolai életútján szerzett nehézségek (magyar iskola után ukrán nyelvű továbbtanulás) miatt. Már az óvoda kiválasztásánál is az ukrán mellett döntöttek, mert nincs „igazi” magyar csoport Ungváron és mert a baráti társaságban alkalmazott döntések után mentek. Itt is megjelenik az a vélemény, hogy magyarul majd otthon megtanul, és az ukránjai továbbtanuláshoz inkább az ukrán nyelvtudás kell. Ebben az esetben a barátoknak is hatása volt a döntésre.

„Ukránba jár a gyerek. Ennek több oka is van, azért, mert egy ok az, hogy a férjem nem engedélyezte a magyarba. Meg visszagondolva, hogy nekem milyen nehéz volt a magyar iskola után. Úgyhogy én is úgy gondoltam, hogy magyarul így is, úgy is megtanul otthon, írni-olvasni megtanul. De ha itt fog továbbtanulni, az ukrán jobban kell neki, mint a magyar. Ha külföldre, mondom, ő így is úgy is megtanul magyarul. (..) meg itt is az is szerepet játszott, hogy a baráti gyerek, a baráti társaságunknak a gyerekei mind oda mentek. Úgyhogy egy

szempontból azért is döntöttem úgy, hogy jó legyen, meg menjen oda. Az iskola tetszik.” (A5)

A fentiek alapján láthattuk, hogy 22 esetből kilenc magyar óvodát, hat magyar iskolát választott (kettő pedig tervezi) a gyermeke számára, ami a szórvány környezethez viszonyítva kedvezőnek mondható. A szülők az intézményválasztással kapcsolatban hozott döntéseikhez gyakran érveket is fel tudnak sorakoztatni, amelyek között főként a több nyelv elsajátítása, a boldogulás vagy a továbbtanulás helyszínei jelentek meg. A helyben elérhető oktatási intézményhálózat azonban nagyban befolyásolja, hogy a szülők stratégiai érvényesülni tudnak-e a gyakorlatban.

Következtetések

Tanulmányunkban a kárpátaljai magyar szórványban élő, etnikailag és felekezetiileg vegyes párok döntési stratégiáit a vallás, a nyelvhasználat és az oktatási intézményválasztás mezőiben vizsgáltuk. Elemzésünket egy 2018-ban és 2019-ben végzett empirikus kutatásra alapoztuk, amelynek során 24 család 46 tagjával készítettünk félig strukturált interjúkat magyar és ukrán nyelven.

Kutatásunk eredményei alapján elmondható, hogy a vizsgált családok körében nem élesedtek ki az etnikai és vallási különbségek, mindennapjaikban természetes módon keveredtek a nyelvek, a kulturális és vallási szokások. E keveredés mögött azonban ott lapulnak a mindennapos, inkább spontán, mintsem tudatos döntések, kompromisszumok, amelyek mozgatórugóiként a kutatás az alábbi befolyásoló tényezőket azonosította:

1) *A családon belüli dominancia:* a kialakított hagyományok és hétköznapi döntések általában a családon belüli erőviszonyoktól függttek, vagyis annak a házastársnak a vallása, szokásai öröklődtek nagyobb eséllyel tovább, aki erélyesebben állt ki mellettük, vagy akinek fontosabb volt kultúrájának átörökítése. A gyermekek etnikai szocializációjában meghatározó szerepe van az anyának, valamint az együtt élő családtagok (nagyszülők vagy a külföldön dolgozó apa hiányzó alakja) is erősíthetik egyik vagy másik fél dominanciáját. Ez alól kivételt képez a gyermekek névválasztása, ahol általában semleges és vagy/nemzetközi nevek választására törekedtek interjúalanyaink.

2) Az *intézményi ellátottság*: ahogyan a vallásgyakorlásban, úgy az óvoda- és iskolaválasztásban is meghatározónak tűnik, hogy a településen melyik felekezet temploma, milyen nyelvű iskola vagy óvoda érhető el. Ez utóbbi kapcsán a magyar intézmények melletti döntés a szórványhelyzethez és a korábbi kárpátjai intézményválasztási trendekhez képest viszonylag magas a vizsgált vegyes családok körében. Az intézmények befogadóképessége nem is igazán tud reagálni a megnövekedett keresletre.

3) *Makrogazdasági, politikai kontextus*: bár explicit módon egyik család sem említette, hogy Ukrajna az Euromajdant követő, lefelé tendáló gazdasági mutatói, belpolitikai válsága és külpolitikai feszültségei a vegyes házasságon belüli döntésekre hatással lenne, ám nem nehéz észrevenni ennek a tágabb kontextusnak a hatásait adatközlőink életében. A nyelvi szocializáció kapcsán az ukrán nyelv átadása magától értetődő, de a magyar nyelv elsajátítása is pozitív narratívaként jelenik meg a vizsgált családokban, ami új jelenség, különösen szórványközegben.³¹ A vizsgált családok látják a többnyelvűség hasznát, és bár az ukrán nyelv a domináns, a magyar nyelv sincs alárendelt szerepben. A magyar nyelv és a magyar intézmények megnövekedett népszerűsége a többségi körében is összefügg azzal, hogy a magyar nyelvtudás egy potenciális menekülési útvonal a család számára. A magyar állampolgárság könnyített megadásával, valamint a magyar nyelv presztízsének növekedésével a magyar nyelv és nemzetiség egyfajta tőkévé kovácsolódott össze, így „ma megéri magyarnak lenni Kárpátalján”.³²

Összességében azt mondhatjuk el, hogy a vegyes családokban élő házastársak és azok gyerekei egyfajta hídszerepet töltenek be az ukrán és a magyar közösség életében, ugyanis jelen van a kétnyelvűség lehetősége, illetve az, hogy az ilyen családokban felnövő gyermekek mindkét nemzet kultúráját és hagyományait magukban hordozzák, lojalitást vállalva mindkét nemzet irányába. Ugyanakkor a szórvány adottságai, úgy mint a magyar intézmények hiányos rendszere, vagy a többségi nyelv dominanciája a környezetben, a többségi fél számára

³¹Séra Magdolna: Magyarok a szórványban a többségi oktatásban (interjúzás tapasztalatai Beregrákoson). *Kisebbségkutatás* 2013/4. 122–136.

³² Kovály Katalin: *Az etikai kapcsolati tőke szerepe a vállalkozások térszerveződésében kelet-közép-európai befektetések példáján*. PhD dolgozat. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2019. 113. Megjelenés alatt.

kedvezőbb döntési stratégiákat eredményez. Ám Kárpátalján a 2014-es euromajdani események és az azt követő gazdasági összeomlás, majd a magyarországi nemzetpolitikai válaszlépések óta³³ a szórvány helyzete is némileg képlékenyebbé vált. A többségi félnek jelen esetben nem feltétlenül érdeke csak a saját szempontjából vizsgálni a család jövőjét, a vegyességben rejlő kétnyelvűség, a többes kötődés, a kulturális hibriditás lehetősége most értékesebbnek tűnhet, mint valaha.

Felhasznált irodalom

Árendás Zsuzsanna: *Etnicitás és hibrid pozíciók. Fókuszban az iskolaválasztás és az iskolai szocializációhoz való viszony két Dél-Szlovákiai járásban*. Doktori Értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2010.

Beregszászi Anikó: A magyar mint idegen nyelv oktatása Kárpátalján: elméleti kérdések és gyakorlati problémák. *THL2 a magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata*, 2016. 1–2. 65–69.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István: Nyelvválasztás: a nyelvek közötti „munkamegosztás” a többnyelvű közösségekben. In: Csernicskó István (szerk.): *Nyelvek, emberek, helyzetek*. Ungvár: PoliPrint, 2010, 7–13.

Bodó Barna: Szórvány és közpolitika. *Kisebbségkutatás*, 2015. 3. 102–128.

Blau, Peter M. – Blum, Terry C. – Schwartz, Joseph E.: Heterogeneity and intermarriage. *American Sociological Review*, 47 (1), 1982. 45–62. doi: 10.2307/2095041.

Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária: A nemzeti-etnikai identitás változatlanága és alakulása. *Kisebbségkutatás*, 1999. 8. (4.) 499–514.

³³ Tátrai Patrik – Eröss Ágnes – Kovály Katalin: Kin-state politics stirred by a geopolitical conflict: Hungary's growing activity in post-Euromaidan Transcarpathia, Ukraine. *Hungarian Geographical Bulletin*, 66 (3), 2017. 203–218.

- Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Kovály Katalin – Orosz Sándor – Tárai Patrik: Helyzetkép a kárpátaljai magyar szórványról. In: Ferenc Viktória – Kovály Katalin. (szerk.): *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2020. 89–135.
- Ferenc Viktória – Nánási-Molnár Anita: Kik választják a magyar óvodákat Kárpátalján? Szülői motivációk kárpátaljai ukránok és magyarok körében a 2013–14-es forradalmi események után. *Kisebbségi Szemle*, 3 (2), 2018. 87–111.
- Ferenc Viktória – Rákóczi Krisztián: TANDEM 2016–2019. Ukrán-magyar együttélés Kárpátalján. In: Ferenc Viktória – Kovály Katalin. (szerk.): *Kárpátalja mozgásban: társadalmi változások és interetnikus viszonyok az Euromajdan után*. Budapest: Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2020. 53–89.
- Gyurgyik László – Horváth István – Kiss Tamás: Demográfiai folyamatok, etno-kulturális és társadalmi reprodukció. In: Ablonczy Balázs – Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarok a 21. században*. Budapest: Köztársasági Elnöki Hivatal, 2010.
- Ilyés Zoltán: Szórványkutatás, szórványértelmezés. Megjegyzések a Kárpát-medence szórványközösségeinek társadalomtudományi vizsgálatához. In: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. Budapest: Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2005.
- Kalmijn, Matthijs: Inter-marriage and homogamy: causes, patterns, trends. *Annual Review of Sociology*, 24 (1), 1998. 395–421. doi: 10.1146/annurev.soc.24.1.395.
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *Kultúrák találkozása – kultúraváltás*. Szombathely: Savaria University Press, 1996.
- Karmacsai Zoltán: „*Róka y nici жувє*.” *Stratégiák az etnikailag heterogén családokban nevelkedő gyermekek nyelvi szocializációjában Kárpátalján*. Törökbálint: Termini Egyesület – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont, 2020.

- Keszeg Vilmos: A szórványsors autobiografikus megjelenítése. In: Jakab Albert Zsolt (szerk.): *A beszélés antropológiája*. Egyetemi jegyzet. Kolozsvár: BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet; Kriza János Néprajzi Társaság, 2018.
- Kiss Tamás: Asszimiláció és határ-megerősítés. Vegyes házasságok és a vegyes családokon belüli etnikai szocializáció Erdélyben. In: Apró István (szerk.): *Média és identitás 2*. Budapest: Médiatudományi Intézet, 2016.
- Kovály Katalin: *Az etnikai kapcsolati tőke szerepe a vállalkozások térszerveződésében kelet-közép-európai befektetések példáján*. PhD dolgozat. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2019. Megjelenés alatt.
- Molnár József: Etnikailag vegyes házasságok a kárpátaljai magyarok körében. *LIMES: A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve*, 2, 2015a. 51–62.
- Molnár József: *Intergenerációs asszimilációs folyamatok az etnikailag vegyes kárpátaljai családok gyerekei körében*. Domus szülőföldi ösztöndíj, kutatásjelentés, 2015b.
- Papp Z. Attila: Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái. *Kisebbségkutatás*, 2012/3. 399–417.
- Papp Z. Attila – Ferenc Viktória – Márton János – Morvai Tünde – Szerbhorváth György – Zsigmond Csilla (2017): *GeneZYs 2015: külföldi magyar fiatalok a Kárpát-medencében – összefoglaló adatok*. In: Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei*. Budapest: Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány – MTA TK Kisebbségkutató Intézet, 2017.
- Pilipkó Erzsébet: “Melyik templomba jár, amelyiken kereszt vagy amelyiken kakas van?”. Egy magyar-ruszin házasság története. *Honismeret*, 2003/1. 70–73.
- Pilipkó Erzsébet: *Ütköző identitások. A kárpátaljai magyar görög katolikusok etnikai és vallási identitástudatának vizsgálata az 1989-es változások kapcsán*. Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2007a.

Pilipkó Erzsébet: Identitás és hit I. *A kárpátaljai magyar görög katolikusok identifikációs útjai*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 174. Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2007b.

Punykó Mária: “Ez egy érzés, hát mégis, hogy magyarul!” A Felső-Tisza-vidék kárpátaljai részének helye és szerepe a magyar kultúrkörben. In: Orosz Ildikó (szerk.): *Magyarok a Tisza-forrás környékén. A felső-Tisza-vidéki magyarok anyanyelvi-oktatási helyzete egy kutatás tükrében*. Ungvár: PoliPrint, 2007.

Séra Magdolna: Magyarok a szórványban a többségi oktatásban (interjúzás tapasztalatai Beregrákoson). *Kisebbségkutatás*, 2013/4. 122–136.

Tátrai Patrik – Eröss Ágnes – Kovály Katalin: Kin-state politics stirred by a geopolitical conflict: Hungary's growing activity in post-Euromaidan Transcarpathia, Ukraine. *Hungarian Geographical Bulletin*, 66 (3), 2017. 203–218.

Internetes forrás

A Pallas Nagy Lexikona. <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/v1A920/vegyes-hazassag-1AE4D/> (letöltés ideje: 2020. január 14.).